

ELEMENTE REGIONALE ÎN POEZIA LUI MARIN SORESCU

DE

GAVRIL ISTRATE

Cititorul familiarizat, cît de cît, cu literatura lui Marin Sorescu, autor străin, parcă, de orice preocupare rurală, în primele sale cărți, a fost impresionat într-un mod oarecum deosebit de apariția volumelor *La Liliaci*, în care poetul reconstituie satul de ieri, după amintirile bunicilor, ale părinților și ale lui proprii, în primul rînd cu ajutorul limbajului, prin mijloace lingvistice.

Fonetisme, forme și, mai ales, cuvinte care nu și-au găsit niciodată un plasament în poezie, constituie, aici, elementele fundamentale în crearea unei atmosfere locale, de epocă și de atitudine. Faptul surprinde, pînă la un punct, dacă ne gîndim că poezia noastră nu mai cultivă, de multă vreme, cuvîntul regional, socotit neliterar. Într-o măsură oarecare, situația aduce aminte de atitudinea unor scriitori mai puțin reprezentativi, din perioada dintre cele două războaie mondiale, care recurgeau, fără o înțelegere suficientă și fără discernămintul necesar, la o serie de „neoașisme“ cu care încercau să epateze pe cititor, eventual să demonstreze că un cuvînt poate produce efect în poezie, chiar atunci cînd cititorul nu-i înțelege sensul.

Nu este acesta cazul în volumele lui Sorescu. Poetul face dovada integrării totale în atmosfera proprie satului oltenesc, din copilăria sa. El cunoaște nu numai sensurile generale ale cuvintelor ci și nuanțele cele mai subtile ale lor, la transpunerea în contextul poetic, și procedează ca un adevărat om de știință, în mînuirea lor. Pe lîngă simțul poetic necontestat, scriitorul face, în același timp, și proba unei temeinice pregătiri filologice.

Nu se îndoiește nimeni, cred, de faptul că poezia românească a avut, la început, ca toată literatura de altfel, cel puțin pînă la un punct, caracter regional. Înainte de a exista o limbă literară unitară, s-a scris într-una îmbibată de elemente locale, deosebită de la autor la autor, în funcție de zona geografică din care provenea fiecare. Nu vom intra în amănunte, se înțelege, dar vom aminti că Dosoftei este moldovean, I. Budai-Deleanu, ardelean, iar Văcăreștii sînt munteni prin limba în care și-au scris opera. Și situația aceasta se menține, în general, pînă în a doua jumătate a secolului trecut cînd Coșbuc, spre exemplu, deși născut într-o provincie aflată sub stăpînire străină, scrie într-o limbă care nu-i trădează originea locală. Iar după 1900, Iosif, Goga, Blaga, Barbu, Bacovia, Philippide utilizează o limbă absolut unitară, în care nu s-au strecurat nici un fel de particularități locale. Pînă la apariția *Liliacilor* (1973, 1977, 1980), Sorescu însuși putea fi înglobat în rîndul scriitorilor de mai sus, alături

de Nichita Stănescu, de Ana Blandiana, Aurel Rău și mulți alții. Odată cu apariția celor trei volume, însă, situația lui Sorescu se schimbă; el rămîne, într-adevăr, „singur printre poeți“, vreau să spun că drumul lui se singularizează, cel puțin pentru moment. O „cotitură“ asemănătoare observăm și în scrisul lui Aurel Rău, cu deosebirea că acesta recurge la elemente regionale într-un volum de proză (*Oameni de aer*, 1983), nu în versuri.

Aglomerarea elementelor rurale, într-o poezie contemporană, ar putea provoca nedumerire și din alt punct de vedere. Parcă aud pe unii și pe alții întrebîndu-se: cum, ne întoarcem la semănătorism, ne izolăm în carapacea depășită, de atîta vreme, a satului? Nicidecum. Atitudinea poetului este a unui contemporan al nostru, străin de orice idilism, care, așa cum am afirmat mai sus, reconstituie viața satului copilăriei cu ajutorul limbajului.

Dacă ar fi să-i reproșăm ceva, ar trebui să-i atragem atenția asupra unor cuvinte, dintre cele mai rare, care rămîn fără înțeles nu numai pentru cititorul neavizat, ci chiar pentru specialiști. Așa cum în cazul lui *cîrstăți* (plural) desprindem sensul din introducerea, în aceeași strofă, a sinonimului *grămezi* (III, 186):

Culegeau oamenii porumbii. Ori cînd făceau *cîrstățile*:
Făceau cinci la un loc, cinci la un loc.
Venea proprietarul și-și
Lua două *grămezi*, ori *cîrstăți*
Din cinci,

cum *nepot de buric* este explicat, și el, în context:

— Ho, stați să vă spun, că muntele nu se mută din loc,
Da' nu mai e al nostru, că
L-a dat ăla la nește *nepoți de buric*.
Au luat ăia miezul și gata.
Bunicii mei, oameni îndărătnici, de!
A deavu țică de oameni, moi.
Le-a trimis vorbă să se ducă, le-a trimis, pînă
N-a mai putut. Au și plecat de mai multe ori...
Și se punea ploaia, ori vreo ninsoare și se-ntorceau.
Și-atunci sterpu' a dat moșia la niște *nepoți de buric*,
(Copii moșiți de el).

(III, 55)

și la fel s-a procedat și în cazul lui *cotar*:

Cînepa era baza.
Cînepa și borangicul. Făceau *cotare* de borangic.
Și atunci după ce-i lua sovonul de mireasă din cap
I se punea *cotarul*, un fel de cîrpă de borangic.

(II, 116—117);

Aveau *cotar*,
O cîrpă de borangic, lungă de-un cot,
Și-o prindeau pe frunte.

Sub ea era o sălbiță de galbeni pe-o panglică.
Leana lui Mitroacă purta *cotar*.

(II, 227);

Iar la maica erau *cotare*, vlnice, scoarțe, galbeni.

(III, 70);

a lui *năplăț* :

Moșul avea un car de lemn și-l tot dregea.
Mereu se rupea ceva. Bleaurile, japița,
Șublele loitrei, șuşleții, ciocilteul, jiglele, circea, crucea
circeii, răscolul, obada, de-i zic ăi mai bătrâni
năplățul — nimic nu se mai ținea.

(III, 46)

și a lui *zgoandă* :

Uite-așa pățesc ăștia care se țin de *zgoandă*.

(II, 210);

Ăsta se cam ținea de
Drăcii, Coadă ăsta. Se ținea de *zgoande*.

(III, 50)

Murgilă ăsta se cam ținea de *zgoande*,
Era glumeț, îi plăcea să facă haz.

(III, 83),

tot așa ar fi trebuit să se procedeze și în cazul lui *leau* (III, 118), al cărui înțeles este acela de „pătul, magazie“ :

Și Măi nu s-arăta neam,
Sta pitulat sub șopru, sta la *leau* și asculta
Ori bătea ciinele să schelălăie.

(II, 8);

Se duceau cu oamenii pe câmp, aveau grijă de vite,
De *leauri*.

(II, 53);

Își făcea treaba și spre seară
Venea și băga carul în curte, la *leau*.
Avea lumea vite multe — unii, nu toți.

(III, 118),

în cel al lui *năstimi* (III, 153), al cărui înțeles exact nu l-am putut fixa decât cu ajutorul dicționarului lui Scriban : „a se naște, a se ivi, a se produce, a răsări“ (<scr. *nastati*) :

Începuseră să se *năstimească* poamele.
Cînd se scutură florile se *năstimesc* poamele,
„Iete cum se *năstimiră* porumbele“, zicea Moș Pătru,

ori a lui *ninciu* (III, 58) „lucru prost, lepădătură“, care este un fel de blestem îndulcit :

— Bă, gămane !

Altul era marda. „Marda dată *ninciu*“,

sau *popinzăli* (III, 117) „a sta nemişcat, ca un popîndău“ :

-- Bine, mă băiete, nu mai veneai ?
Te *popinzălişi* acolo !
Dar-ar Dumnezeu să ningă pin'deseară.

Neexplicate au rămas, de asemenea, *vrau*, cu cele două înţelesuri ale lui : 1. „activitate intensă, neîntreruptă“ şi 2. „treieratul grîului cu cai“ ; „grămadă mare de grîu“ :

Pune oale cu legume la foc,
Pune masa, pune mîna şi spală,
Că erau toţi murdari şi iziniţi.
Şi-atunci am intrat eu în *vrau*,
Cu spălat, cu gătit mult, cu vite,
cu oameni de ajutat.
Şi-aşa l-am crescut pe Mîi ăsta,
Care stă sub şopru acum ca popîndăul
şi se face că nu mă aude.

(II, 7) ;

Toată ziua eu cu iapa-n *vrau*

(II, 209),

vuvă (II, 33) „femeie slabă“ :

Ioana se vedea de departe,
Că era coprelă înaltă.
Ar fi putut să meargă mai repede,
Că ceanul ce era mai greu,
Că-n ladă, ce să aibă ?
Dar aştepta s-o ajungă Dumitru, s-o roage.
Tata înadins îl mai ţinea cite-o ţiră de vorbă,
Să se ducă *vuva* cit mai departe.

(II, 33)

şi *zaot* (II, 191) :

Şi s-a cunoscut că n-a fost moarte bună,
C-au pus cîini *zaot* acolo, la casa lui.
Ce-o fi fost în sufletul lui Ilie, cine ştie ?
Îl lătrau cîinii, puseseră *zaot* de ziceai că e lupul,

pe care nu le găsim înregistrate în dicţionare şi, ca să ne dăm seama de sensul lor, trebuie să ne adresăm unor informatori din partea locului, cum am procedat eu însumi cu aproximativ două sute de cuvinte.

În trecut fie spus, *cîrstaţă* apare încă în glosarul dialectal al lui Ştefan Paşca (1928), unde existenţa lui este semnalată din Sîngeorz-Băi, judeţul Bistriţa-Năsăud. Din explicaţia dată, acolo, cuvîntului („grămadă de snopi de grîu aşezaţi în cruce“ l) se vede şi etimologia lui.

În volumul al doilea din cartea lui Sorescu, ne întîmpină un diminutiv care, la prima vedere, s-ar părea că face parte din aceeaşi familie cu *cîrstaţă*,

dar, din sensul lui, se vede că nu putem să punem semnul egalității între ele. Este vorba de un nume de plantă, într-un context în care terminologia botanică se folosește în mod demonstrativ :

Era numai *landră*, buruiană d-ai-a care se ține cînd tragi
 Cu coasa. Apoi *pir*, *ceapa-ctorii*, *odolean*,
Cîrsteloară, *avrămeasă*, *busuiocul fetelor*, de se bagă
 În săpun de miroase frumos, *cicoare*, te încingi cu ea
 Prima dată cînd ieși la secerat, să nu te doară șalele
 Toată vara.
 Pe colo, mai pe la umbră, creștea *pelin*,
 Bun de mirosat, bun de oprit singele, faci ceai și speli
 Și la orice rană. Gătești casa cu el la Rusalii.
 Apoi *mătăcină*, de-aia de freci stupii cu ea.
Torcătoare, de se spală fetele
 Pe cap să se mărite și zic : „Cum nu stă drumul, așa
 Să nu stau eu nemăritată.“
 Apoi *buruiana împușcată*, bună de bîntuială,
 Cînd visezi urît, *barba-caprii*, și cite și mai cite !

(II, 26-27).

În citatul de sub *năpăl*, reprodus mai sus, am văzut că avem o aglomereare neobișnuită de termeni populari, referitori, în primul rînd, la părțile carului. Ne vom opri doar la *șușlete*, atît din motivul că mai apare într-un alt citat din același volum :

Și boul băga singur grumajul în
 Jug, punea omul restetul, se suia pe *șușlete* și pleca.

(III, 118),

cît și pentru faptul că au mai recurs la el și alți scriitori originari din părțile sudice ale țării, printre ei Gala Galaction, *Opere* II, p. 157, 158² și Marin Preda, *Delirul*, București, 1975, p. 54 și *Marele singuratic*, București, 1972, p. 359, cu deosebirea că, la aceștia, forma cuvîntului e puțin modificată : *șușleț*.

Cuvîntul se mai întîlnește, de asemenea, și la Adrian Păunescu, *Manifest pentru sănătatea pămîntului*, București, 1980, p. 72, sub forma *șijleți* (plural !) (vezi DLR, unde se dau numeroase atestări).

Într-o expresie, repetată, ca *a(l)*, *ai deavu* e ușor de văzut că ne găsim în fața unui cuvînt rezultat dintr-o contaminație dintre *diavol* și *drac*, de fapt o formă modificată a lui *diavol*, cu ajutorul căreia poetul scoate efecte poetice deosebite, care se datoresc, nici vorbă, nu numai cuvîntului respectiv ci întregului context :

fir-ar ei ai *deavu*

(I, 155) ;

A *deavu* țică de oameni, moi.

(III, 55) ;

— Voi ce *deavu* păziți, nu mergeți acas' ?

(III, 84),

— Și-atunci, de ce nu stai *deavu* acas' și-o iei
Peste timpuri ?

(III, 97);

Fir-a *deavului* cu șalele ei, ce dracu avea pe ele,
C-o frecam toată ziua.

(III, 141);

— E, fire-al *deavu*, du-te de ici-ncolo, lasă-mă-n pace

(III, 145);

— Fi-ți-ar năroji ai *deavu*, mumă.

(III, 152);

O omor, fir-ar ea a *deavu* cu fermecele ei !

(III, 157).

În exemplele extrase din vol. III, p. 152, avem și un fonetism propriu graiurilor din sudul țării, *năroji*, cu *j* în locul lui *z*, fenomen prezent în scrisul muntenilor din secolul trecut, începînd cu Eliade, pînă la unii contemporani de-ai noștri. Din cartea lui Sorescu mai notăm, alături de *năroji*, pe *grunj* (*ul*) (I, 83; II, 79, 105), *slobojit* (I, 106), *grumajul* (III, 118).

În cazuri izolate, varianta aceasta, în *-j*, a devenit literară, ca în pluralul *mînji*, care s-a impus, în ortografie, deși mai sînt scriitorii (ardeleni și moldoveni!) care preferă varianta *mînzi*. Va fi intervenit și aici, cu siguranță, „legea“ potrivit căreia *brad* face pluralul în *brazi*, *mască*, în *măști*, *poartă*, în *porți*, ceea ce înseamnă că cele două forme nu se deosebesc numai prin desinențele propriu-zise ci și prin modificări din interiorul cuvîntului (*d — z*; *s — ș*; *oa — o* și, în cazul lui *mînz*, *z — j*!).

Împotriva tendinței opuse, de a alterna pe *z* cu *j*, în graiurile sudice, menținerea consoanei *z*, la plural, ne întîmpină, uneori, și în scrisul muntenilor, ca în următorul exemplu din proza lui Argezi: „Merele tale galbene și roșii, prunele tale cît portocala, portocalele cît *harbuzii* și *harbuzii* tăi, tancuri și cisterne, s-au scufundat după treizeci de zguduituri într-o singură zi“ (*Scrieri*, XXXIV, p. 507).

Al, *a*, *ai deavu* nu-i singura expresie care denumește noțiunea asupra căreia ne-am oprit; alături de ea mai avem un *fir-al al diavolului* (II, 23) și, mai ales, *al dracu* (II, 36, 58, 59, 74, 83, 86, 87, 162, 171, 172, 189, 190, 191), prin înlocuirea cărora o explicăm pe cealaltă. La acestea se mai adaugă altele, dintre care unele nu pot fi explicate în mod absolut satisfăcător, cel puțin deocamdată :

fir-ar *așimăntului* (II, 210; III, 26) („afurisit“, vezi Scriban, 88);

fir-ar *a breazu* (II, 205; III, 26);

fir-ar *a dnă*, *al dnă* (II, 219; III, 126, 127);

fir-ar *al iacacui* (II, 5, 7, 40);

fir-ar *al nti* (I, 119);

fir-ar *al păcatelor* (II, 166);

fir-ar *a răului* (II, 39).

Interes prezintă, apoi, modul cum sînt sau, mai bine zis, cum erau receptate unele neologisme în vorbirea oamenilor neinstruiți din mediul rural. În unele cazuri este vorba de adaptarea unui cuvînt, sub puterea analogiei, prin schimbarea accentului :

În Bulgaria... ca pe la noi : Balcani.
 Și bulgarii tot oameni... tot năcăjiți și ei. Bine că s-a-ncheiat
 Armistițiul.

Cu asta se întorseseră Ion Bălan și cu
 Pătru, în car, din Bulgaria
 C-un cuvânt nou : *armistițiul*.

(III, 135).

Alteori acționează etimologia populară și, pe baza unui cuvânt curent în limbajul militar, însușit în alte condiții decât cele ale eroilor lui Sadoveanu, din volumul *Amintirile căprarului Gheorghită*, *planton* ia locul lui *ponton* :

Noi eram cei mai de la deal,
 Cei mai de departe
 De-ai nici n-am ajuns la timp...
 Da' am văzut. Dunărea... Ca cînd venise vaea...
 Numai apă. Și-am trecut pe-un pod de *plantoane*...

(III, 135).

Preluarea necorespunzătoare a neologismelor nu se rezumă la cele două exemple de mai sus. Alte cuvinte îmbogățesc, în mod simțitor, categoria : *aifelnic* (III, 195) ; *combilezon* (II, 165, 166) ; *odicolom* (II, 132) ; *schimnatic* (II, 111), pentru *schismatic* ; *vitriion* (II, 160). Aceștia li se mai adaugă câteva exemple în context :

A avut el o vedenie de asta nemaipomenită,
ieșită din comună
 (I, 24) ;

La momentul *oportunist*...
 (I, 26),

precum și un nume propriu, *Clemenceanu*, în loc de *Clémenceau* (II, 59).

Fonetisme „neliterare“ mai întâlnim și altele, se înțelege. Unul este *bizadea*, pentru cunoscutul cuvânt din limba veche *beizadea* :

Ce stați ca niște *bizadele*, aci-n drum cu minile-n
 Șolduri ?

Bă-*bizadea* ! *Bizadeaua* dracului !

(III, 57).

De data aceasta nu mai este vorba numai de un simplu fonetism neliterar, ci și de o schimbare a înțelesului cuvîntului ; o schimbare în rău, o „degradare de sens“, cum se spune.

Un ultim fonetism neliterar, specific graiurilor din sudul țării și necunoscut celor nordice, este *picere*, în același context cu *ciarap* :

Acum încotro ați avea de gînd ?
 Vă puserăți *ciarapi* în *picere* ?
 — Babo, nu se spune *picere*, se spune *picioare* !
 Și nu *ciarapi*, — *ciorapi*.

(II, 210).

Nu putem trece mai departe înainte de a semna, în scrisul lui Sorescu, o serie de derivate în *-ete*, sufix specific graiurilor olteneste: *brabele* (I, 15; II, 29, 30; III, 65), *Cășenele* (II, 223), *Cornele* (II, 42), *curmete* (III, 139, 140), *dovlete* (III, 79, 161, 193), alături de *dovleac* (III, 85), *Ionele* (II, 9, 224; III, 83, 85), *orbete* (II, 8, 21; III, 44, 84, 108), *unghete* (II, 102, 137, 155, 208, 230). Prin influența acestor derivate au apărut fonetismele: *ete* (II, 33, 43; III, 132, 160, 168), *iete* (II, 169), *iote* (II, 5, 39, 45, 46, 59, 89, 91, 108, 127, 131, 134, 137, 163, 217; III, 125), variante ale literarului *uite*, prezent și el în volumele respective (cf. II, 60, 67, 77, 80, 81, 157).

Poate că tot aici ar trebui încadrat și *șuşlete* din moment ce la Galaction și la Preda cuvîntul apare sub forma *șuşleț*.

Dintre cuvintele pe care Sorescu încearcă să le scoată din fondul pasiv și să le repună în circulație fac parte și *amnar*, *iască*, *cremene*, care, în vremea copilăriei poetului, și, mai ales, până atunci, erau nelipsite din vorbirea oamenilor de la țară; cu ajutorul lor se aprindea, în mod obișnuit, focul. În poezia lui Sorescu aflăm lucruri noi în legătură cu *iasca* și anume cu locul de unde poate fi procurată și cu modul cum se prepară:

Spunea povești, spunea și de la război, cum au luptat ei.

Ascultau ai mai mari

Și pe noi ne trimitea după boji

Scăpăra cu o piatră, *cremene*. „Am o *cremene* bună!“

Și cu *amnarul*.

Iasca o învăluia în cenușă și-o fierbea.

Se făcea ciltoasă așa și moale.

Iasca se cultivă în sălcii...

— Ia suiți-vă în sălcile ale bătrîne și luați-mi

Pălăria,

Că mi-o duse vîntul acolo.

— Nu e nici o pălărie.

— *Iasca* aia! Să mă duc s-o fierb acasă, că mi-o ia altul.

(III, 33).

Poetul știe, fără îndoială, că *iască* se numește numai „pălăria“ fiartă și uscată, după ce a fost dată în cenușă. Cît stă în copac (și e vorba nu atît de salcie, cît de fag și mesteacăn), i se spune, prin Transilvania, *văcălie*, cuvînt pe care îl întîlnim, sub altă formă și cu alt înțeles, și la Sorescu:

Pe la ulmii noștri, inota în fin o femeie înaltă,

Pe cap avea o *văscălie* de floarea-soarelui, mare, o ducea ca

Pe-o baniță.

(I, 51);

Copăceanu pusese *văscălia* de floarea-soarelui la mijloc și

Ciuguleau toți, stringînd cojile în mină, că prispa fusese

Măturată și era măturat și în curte.

(I, 53);

Era mai ușor cu cele țestoase, grele ca rîșnița,

Să rupă *văscălia* ciurului, nu alta.

(II, 135).

Forma aproximativ aceeași, a „văcăliei“ din Transilvania și a florii-soarelui de care vorbește poetul în versurile de mai sus, a ușurat confuzia între cele două noțiuni, contopindu-le într-un termen comun. De fapt, din ultimul exemplu, unde cuvântul are alt înțeles, putem sesiza și modul cum s-a produs confuzia la care mă refeream; e vorba, în fond, de o „contaminație“ între *veșca* ciurului și între *văcălia* din copac.

Poetul recurge la numeroase cuvinte specifice graiurilor din Oltenia, unele dintre ele greu de înțeles fără ajutorul dicționarului, iar altele nici așa, de vreme ce nu le găsim menționate în nici o operă lexicografică. Iată doar o parte dintre ele: *brobișă* (II, 210), umflătură mică, bubiță, coș; *ceșnică* (III, 157), femeie urâtă fără seamăn; *chilimie* (III, 135), car fără loitre, cu cîte un lemn pe verticală, în dreptul fiecărei roți; *ciozmăți* (III, 182), a bate cu ciomagul, a ciomăgi; *cîturie* (III, 171), (piatră) de culoarea penelor cițe, adică a bibilicai; *coprelă* (II, 33), femeie înaltă peste măsură (vezi citatul mai sus, sub *vuvă* !); *cribdă* (III, 182), „nedreptate“ (vezi Scriban, sub *cr ivda*, p. 367:

— Taci, că știi că e cu *cribdă* — nu se lasă tața Maria.

— *Cribda* cui te-a făcut, ori vrei să te ciufui? Te ciuzmătesc !;

fleară (III, 189), femeie care vorbește într-una; *flecară* :

„Și Scurticioaia era cam *fleară*. Ioana n-avea timp s-o
Asculte nici pe ea“;

gagă (I, 33, 34, 52; II, 47, 68, 163, 184; III, 22, 30, 99 etc.), tață; *hacapaua* (art., 198), femeie neordonată, murdară, leneșă; *imos* (II, 17; III 26), murdar:

Și începea să se scarpine, pe sub platoșa *imoasă*;

juveni (II, 220; III, 189), a se freca :

Copiii de cinci-șase ani, care se frecau cu nisip pe picioare,
în jgheab, unde curgea apa, se *juvneau* cu nisip, să se
Albească (III, 189);

lohoane (pl. III, 109), gunoaie de grîu; grîu de proastă calitate; *moringlav* (III, 168), om neajutorat, nerod, slăbănog, lipsit de vigoare; *moșmoane* (III 157), vrăji, obiecte folosite la descîntecele de dragoste; *muflui* (III, 123), a adulmeca, a mirosi; *năplai* (II, 11), căldură mare, înăbușeală; *năsărîmbe* (pl. III, 52), horoboate, pozne; *năstimî* (III, 53), a se ivi, a apărea, a începe, a răsări (fructele într-un pom, după căderea florilor) (vezi Scriban, 857); *năstrăpaș* (III, 132), geambaș; *nătimos* (III, 166), mare la trup, mătăhălos; *năvligă* (III, 166, 167), prost, neajutorat; *obejdie* (III, 167), necaz, nenoroc; *otrăți* (III, 157, 188, 188—189), a certa, a ocări, a supăra; *panci* (III, 85), nebun, trăsănit, aiurit, zăpăcit, țicnit; *parfon* (III, 199), porție, partea cuvenită unei persoane; *pirțuică* (III, 25), boală de stomac, diaree.

Ne-am oprit, mai sus, doar la cîteva cuvinte, dintre cele două, trei sute cîte ar avea nevoie de explicații, pe care nu le cunosc nici dialectologii și pe cele mai multe nu le găsim înregistrate în dicționare sau în glosare. Uneori, sensul pe care îl are un cuvînt în poezia lui Sorescu nu se potrivește cu ceea ce întîlnim în altă parte și faptul acesta mărește nedumerirea cititorului.

Este cazul lui *zaot*, spre exemplu, care, din context pare a fi sinonim cu *lătratul*, stăruitor, al mai multor ciini :

Și s-a cunoscut că n-a fost moarte bună,
C-au pus ciniți *zaot* acolo, la casa lui.
Ce-o fi fost în sufletul lui Ilie, cine știe ?
Îi lătrau ciniți, pusese ră *zaot* de ziccai că e lupul.
(II, 191)

După informația lui V. Arvinte, cuvântul este cunoscut și în Moldova, într-o variantă fonetică deosebită, *jăot*, și avind înțelesul de „gălăgie, scandal, hărmălaie mare” (Voinesti, jud Iași). În cartea lui Emanoil Bucuță, *Românii dintre Vidin și Timoc* (București, 1923, p. 3), cuvântul apare într-un context cu totul deosebit, cu alt înțeles : „Pe aici trebuie să fie întinse pe dedesupt, cursă peștelui, *zâte* și cirlige legate de vreo piatră cit cufărul”.

Graiurile din Oltenia cunosc o serie de cuvinte, bulgărești sau sirbești la origine, pe care nu le mai întâlnim nicăieri în graiurile românești. Aș zice că elementele lexicale respective constituie, pentru Oltenia, ceea ce reprezintă anume cuvinte ucrainene pentru Moldova de nord și Maramureș, ori unele elemente unguțești, rare, pentru graiurile din Transilvania de nord-vest : *garniță* (I, 88 ; II, 58, 62, 153 ; III, 65, 117), „vas de metal în care se transportă lapte și alte lichide” (scr., pol., rus.) ; *năstini* (III, 153) „a se naște, a se ivi, a se produce, a răsări” (scr.) ; *năplăț* (III, 46), „obadă de roată” (bg.) ; *oblamnic* (III, 139, 140), „bucată de pânză răsucită în formă de colac, pe care femeile o pun pe creștet când poartă greutatea pe cap” (scr.) ; *ojijit* (III, 100), „uscăt” (bg.) ; *oprovenie* (III, 133), „de nici un folos” (bg.) ; *pacearil* (III, 188), „amărit, slab, trențaros” (scr.) ; *plastă* (I, 38, 61, 124), „clăie de fin” (bg., scr.) ; *postavă* (II, 13, 14, 122, 152 ; III, 64, 84, 195) „albie” (bg.).

O mențiune specială se cuvine substantivului *dor*, care are, în Oltenia, alt înțeles decît în limba literară ; este absolut sinonim cu v. rom. *duroare* și cu *durere* de azi :

Ei, o să vadă maica
Pe ferestruică, din pat, unde stă și bea ceai de romaniță,
C-are de mult un *dor* la inimă.
(II, 124) ;

Și-l da foc cîrpei
Și ardea așa acolo
Și trăgea *dorul* din ureche.
(II, 175) ;

Și mama a rămas de-atunci cu *dor* în
Cap — stătuse legată cu varză acră, rece,
Pe gerul ăla — era ger, nu ca acum ! I se scufundase
În moalele capului.
(III, 174).

Dintr-un motiv asemănător, va trebui să ne oprim, în treacăt, la un cuvânt care concurează, în Oltenia, pe sinonimul moștenit din latinește, cunoscut pretutindeni în limba noastră :

Povestea mama mai tirziu că în foaia de zestre

A lui Moșu erau trecuți și „doi *rimători*“.

— Tată, ce dracu de *rimători* sînt ăștia ?

— Porci, fa.

Vezi, înainte nu le zicea porci, le zicea *rimători*.

(III, 70).

Un alt aspect interesant, care se reflectă în aceste volume ale lui Sorescu, îl constituie raporturile dintre graiurile din Oltenia și cele din Transilvania. Se știe că provincia dintre Carpați — Dunăre — Olt și Cerna nu are un grai de sine stătător, ca Muntenia, Banatul, Maramureșul sau anume zone din Transilvania. Ea seamănă, pînă la un punct, cu Bucovina și, într-o oarecare măsură, cu Dobrogea, întrucît are un grai mixt, cu infiltrații atît din Banat și Muntenia cît și, în primul rînd, din Transilvania. Unii i-au zis grai de tranziție.

Aceste raporturi pot fi ușor urmărite în volumele de care ne ocupăm. De la unele nume de locuri sau de oameni, pînă la cuvinte ca *muiere*, *îrsînă*, o *îră*, *vivart* (modificare specifică a latinismului *vivat* !), *sobă*, cu sensul de „cameră” (aici poate fi însă vorba și de o influență scribocroată), sau unele fonetisme și forme, toate pledează pentru legăturile pomenite dintre ardeleni și locuitorii de azi ai Olteniei. Cu deosebire interesant ni se pare, spre exemplu, faptul că substantivul *muiere* apare, la Sorescu, cu înțelesul special de *soție*, iar cînd e vorba de sensul general poetul recurge la *femeie*, cum rezultă clar din exemplele ce urmează :

Și-a luat *muiere* din alt sat,

Tochmai de pe malul Oltețului,

Peste cîteva dealuri, cît munții.

(II, 32).

Dar :

Era o *femeie* omenoasă

Grăuroaica

(II, 77) ;

O *femeie*, după ce se mărita,

Nu-i mai vedea nimeni părul.

(II, 117).

Un cuvînt interesant, împrumutat, în graiurile din Oltenia, din Transilvania, este *vivart*, care nu-i decît modificarea latinescului *vivat*, folosit, în mod curent, de ardeleni, în anume momente sărbătorești. Cuvîntul a suferit, după cum se vede, nu numai o modificare de formă ci și una de înțeles :

Pulberea să s-aleagă de casa lui !

Să-i între viermii în așternut !

N-ar mai ajunge să-i cînte cucul !

Să cînte cucumelele !

Să urle lupii în curtea ta măă orbețule,

Dacă ai tu inima asta în tine . . .

Și-i făcea așa *vivartul* cîte-un prînz.

(II 8) ;

— Tica meu a stujiŃ orb la popa
 Œi-a făcut casa asta
 Tu n-ai făcut nimic. Nimic n-ai făcut. . .
 Spunea mai tare. Tu auzi, mă ?
 Nea Florea tăcea. Ori n-auzea, ori se făcea că n-aude.
 CunoŒtea el *ovartul* ăsta.

(III, 182).

Tirsină prezintă interes din alt punct de vedere, în sensul că e cunoscut încă din secolul al XVII-lea, din *Cazania* lui Varlaam, apărută la Iași, în 1643, și face parte dintre cuvintele rare, luate de Varlaam din graiurile ardelenesti. Este cunoscut și în sudul Dunării, cum rezultă din cartea citată a lui Emanoil Bucuța, p. 132, cf. și „Dacoromania” III, 886 ; IV, 1260.

În cartea lui Sorescu, cuvântul apare de două ori, în volumul III. În primul citat sensul lui este vag ; nu-i în concordanță cu ceea ce știm noi despre cuvânt : „Sînt ca oaia aia *tirsină*, slabă și amărită” (38). În cel de-al doilea citat el apare cu înțelesul obișnuit, de „sfoară, fringhie”, pe care îl are și în cartea citată a lui Bucuța :

A legat-o aia cu betele și c-o *tirsină* de
 Stringea ea lemnele și-a luat-o pe umeri, ea
 Pe-un buștean, o mai muta cînd pe-un umere, cînd pe
 Altul. La urmă, a mai pus-o și-n cap, că era mai
 Obișnuită să ducă greutăți în creștet.
 Baba era grea, domnule, și Rada asta voinică. S-a uțupănit cu honcita
 Și așa a apărut în sat, cu ea în cap.

(III, 99).

Tot de limba veche se leagă un fonetism ca *tutindeni* (III,73), în locul lui *pretutindeni*, prezent în textele ardelenesti, încă din secolul al XVI-lea și utilizat, pe scară foarte mare, de George Coșbuc, nu atît în poezia originală cit în traducerea *Eneidei* lui Virgil, cum am arătat în articolul *Limba poeziei lui George Coșbuc. Cîteva considerații de natură lexicală* (publicat în „Arhiva so-meșană”, IV, 1977, p. 252 —276).

Cebăluire, care s-a constituit și într-un titlu de poezie (II, 44 —46), aduce aminte de adjectivul *cebăluit* (de somn), adică „amețit”, din *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) și de verbul *cebălui*, despre care aflu, din *Dicționarul de frecvență al limbii române vechi* (ms.), datorat lui C. Dimitriu, că-i era cunoscut lui Coresi, în a cărui *Cazanie* se întilnește de vreo trei ori.

Nu pot spune dacă în graiurile ardelenesti actuale mai există vreunul dintre aceste cuvinte și, prin urmare, nu știu dacă le mai putem încadra aici, în paragraful referitor la raporturile lingvistice dintre Transilvania și Oltenia. Din DA, unde ni se dau citate din ANON.CAR. și din COD.VOR., mai ales pentru verb și pentru derivatul adjectival *cebăluitor*, vedem că la Coresi există, în EV., și un derivat substantival : *cebăluitură*. În schimb, cînd este vorba de existența unora dintre cuvintele respective în graiurile actuale, ni se dau referiri numai în legătură cu Oltenia, de unde s-ar putea deduce că nu este vorba de o infiltrare ardelenescă.

Printre fenomenele preluate din graiurile ardelenesti, trebuie să ne mai oprim asupra fonetismului *fomeie* (II, 60) și a formei verbale *eu nu poci*

(II, 7), care se bucură de o circulație largă, în limba vorbită, și o găsim și în literatura altor scriitori contemporani, printre ei Miron Radu Paraschivescu.

În privința cuvintelor pe care trebuie să le punem pe seama influenței graiurilor de peste munți mai menționăm : *căpeneag* (III, 97), *creițar* (II, 124), *duhăni* (I, 106), *mintean* (II, 233), *musai* (I, 128), *nemeș* (II, 210), *o firă* (cu frecvență foarte mare, în toate trei volumele), *vințre* (II, 210).

Să ne oprim, în sfârșit, asupra unui fragment de poezie în care sînt concentrate mai multe forme de perfect simplu, care ne interesează nu atît sub aspect dialectal cît sub cel al stilului :

Mă, zice, da' *mînceai* astăzi !
Prăji miera o tigale de varză
 Și *prăji* pește
 Și *făcu* mămăligă caldă.
 Și *mînceai*, mă, și *mînceai* !
 Nu mă mai săturam.
 Și-l *spusei* : „Miere, ia scaunul de sub mine,
 Că crăp aici mîncînd. Ce *făcuși* a mîncare bună ?
 Mă *dedei* dracu, crăp mîncînd.
 (II, 203).

Problemele ridicate de cartea lui Sorescu sînt mult mai numeroase, dar nu avem răgazul necesar să le examinăm, aici, pe toate.

Prin includerea unora dintre elementele discutate în limba poeziei, autorul le-a scos din uitare și nu-i imposibil ca, în felul acesta, ele să fie „revivifiate”, cum spunea Eminescu, și să vorbească despre realitățile satului de ieri și de astăzi nu numai cititorilor din momentul de față ci și urmașilor urmașilor noștri.

Înainte de a încheia trebuie să mai spunem că Sorescu are, față de elementele regionale la care recurge, atitudinea unui I. Budai-Deleanu, a unui scriitor de la începutul literaturii noastre moderne. El face, parcă, abstracție de drumul parcurs de limba literară, în ultimele două sute de ani, și construiește numai pe baza și cu materialul pe care i-l pune la dispoziție satul, demonstrînd că încercarea nu este inutilă, că ea întărește ideea potrivit căreia folclorul și limba vorbită sînt în stare să sporească, în continuare, posibilitățile de exprimare ale artistului, că acesta poate, asemenea lui Creangă în secolul trecut, să se dispenseze, în mare măsură, de elementele cărturărești, din limbă, și să se întoarcă în Arcadia copilăriei nu cu un sentiment de nemulțumire și de izolare, ci cu încredințarea că legenda lui Proteu nu-i o născocire oarecare, că ea continuă să alimenteze puterea de visare și de creare a artistului.

Ajunși la sfârșit, nu putem evita o întrebare, pe care și-au pus-o mai mulți dintre cititorii lui Sorescu, asupra rostului elementelor regionale în poezie. Sînt, ele, cerute de necesități artistice, îndeplinesc, oare, o funcție stilistică de necontestat ori le revine, mai mult, un rol etnografic și documentar ?

Critica, favorabilă în general *Liliiecilor*, nu s-a pronunțat, în mod hotărît, în această direcție. E de presupus că poetul însuși n-a privit lucrurile numai sub aspect poetic, ci, căutînd un drum nebătut, a simțit nevoia întoarcerii la atmosfera satului copilăriei, pe care a reconstituit-o prin mijloacele cele mai veridice cu putință, prin vorbirea părinților și bunicilor lui.

REGIONAL ELEMENTS IN MARIN SORESCU'S POETRY

ABSTRACT

The author has examined, in Sorescu's three volumes from the cycle *La ilieci*, the numerous regional features to which the poet has resorted for reconstituting village life in the recent past.

The phonetic features, the non-literary forms and words reflect diverse realities such as, among others, some influences from neighbouring languages or the preserving of some archaic traits, characteristic of the language from previous centuries. Among the rare words, some of which are not recorded in dictionaries or glossaries, most striking are the Bulgarian and Serbo-Croatian ones as being specific to the Romanian language spoken in Oltenia, just as the borrowings from German and Hungarian are to be met, most of all, in Transylvania, Banat and Crişana, while the ones from Ukrainian are known, most of all, to the people of Maramureş and Moldavia.

Then, of an particular interest are those regional elements in which the relationships between the language spoken in Oltenia and that spoken in Transylvania are reflected. Some peculiarities appear only sporadically, while others are to be met frequently, which would suggest that the poet wanted to specifically emphasize a certain state of things. This might be illustrated by the parallelism *muiere-femeie*, in which the former is synonymous with *sofie* (wife), whereas *femeie* denotes the notion of woman in general: „Pe *muierea* lui o chema Stanca“ (II, 191), but „*Ilina* asta era o *femeie* înaltă, frumoasă“. (II, 181).

The phonetic features, the forms and the words to which the poet has resorted are interesting not only for their poetic, expressive value, but also for their documentary-ethnographic one. Sorescu introduces into the literary language a series of regional elements which, without his contribution, would never have come before the literature reader's eyes and would have remained, for ever, in the passive stock of the language.

Facultatea de Filologie
Iaşi, Calea 23 August, nr. 11